

В. М. РЯБИКІН. ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА

Досліджено особливості проведення огляду місця події під час розслідування хуліганства та слідової картини, яка утворюється при вчиненні даного виду злочинів, а також приводиться перелік ознак, які визначають проведення огляду місця події.

Ключові слова: злочин, хуліганство, слідча дія, огляд місця події, слідова картина.

Исследуются особенности проведения осмотра места происшествия при расследовании хулиганства и следовой картины, которая создается при совершении данного вида преступлений, а так же приводится перечень признаков, которые определяют проведение осмотра места происшествия.

Ключевые слова: преступление, хулиганство, следственное действие, осмотр места происшествия, следовая картина.

Peculiarities of examination of place occurrence at investigation of hooliganism and track picture which is created at accomplishing of the given type of crimes are explored in this article, and also the list of signs which determine conducting of examination of place of occurrence is given.

Key words: crime, hooliganism, investigation act, track picture.

Особливістю огляду місця події під час розслідування хуліганства є процесуальні системи відомостей про криміналістично значимі ознаки даного виду злочину, які відображають закономірні зв'язки між ними та призначені для побудови та перевірки слідчих версій для вирішення основних завдань при розслідуванні кримінальної справи.

Завданнями огляду місця події є: виявлення слідів злочину; встановлення обстановки події, механізму вчинення злочину, напряму розслідування та розробки загальних версій стосовно події злочину та його учасників; одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця і виконання першочергових невідкладних слідчих дій¹. Огляд є первинною і невідкладною слідчою дією. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первинному, незміненому стані, бо будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів та зміну слідової картини.

Сліди хуліганських дій (рук, ніг, запаху, різних виділень, плями крові, волосся і т.п.) обов'язково присутні на місці події, однак вони погано зберігаються. Під час огляду слід поступово розширювати зону пошуку, старанно дослідити шлях, яким зникли злочинці, використовувати службово-розшукову собаку для переслідування «по гарячих слідах».

Під час огляду пошкоджених об'єктів (розбитого скла у вікнах, дверях і вітринах, поламаних автоматів, нецензурних та образливих написів тощо) насамперед слід вилучати запахові сліди з місць, яких торкався злочинець. Також слід шукати невидимі і слабковидимі сліди рук, потожирові мазки, фіксувати зліпками сліди злому, а якщо можливо – вилучати їх разом із предметом. Сліди фарбників, якщо неможливо вилучити предмет повністю, зішкрібають, попередньо сфотографувавши. Інші написи використовують для ідентифікації особи за почерком. Консультацію про це дає спеціаліст-криміналіст. Знання хуліганських дій можуть

бути палиця, камінь або уламок залізної труби. Зруйнована з їх допомогою перешкода або предмет у місцях контакту зберігають мікрочастинки, які дозволяють встановити вид і матеріал знаряддя². Своєчасна, повна фіксація матеріальних слідів на місці події є запорукою успішного розкриття злочину та викриття хуліганів.

Огляд предметів. У кримінальних справах, порушених за фактами хуліганства, дуже часто виникає необхідність у проведенні огляду предметів, які є знаряддями вчинення злочину. Крім того об'єктами огляду може бути одяг і взуття злочинців, одяг потерпілих, недопалки і залишки їжі, виявлені на місці події, транспортні засоби, якими пересувалися злочинці, тощо. Якщо одяг потерпілих звичайно оглядають з метою виявлення на ньому яких-небудь ушкоджень або слідів-нашарувань різноманітних речовин, то одяг підозрюваних – для встановлення його приналежності наявній особі. Необхідно мати на увазі, що потерпілі можуть не завжди запам'ятати зовнішність окремих осіб – частіше за все вони запам'ятовують прикмети одягу, в якому був злочинець. Оскільки при вчиненні хуліганства злочинець і потерпілий, як правило, знаходяться поряд, то можливе потрапляння об'єктів біологічного походження на одяг учасників злочину. Огляд одягу потерпілого доцільно проводити одночасно з освідчуванням, що передбачає виявлення не тільки слідів злочину, але й інших слідів, що стосуються справи. Освідчування не рекомендується відтерміновувати, оскільки значна кількість слідів у вигляді подряпин, синців можуть зникнути³.

Затримання й особистий обшук. Однією з невідкладних слідчих дій у кримінальних справах про хуліганство є затримання хуліганів. Фактично затримання звичайно оформляється рапортом працівника міліції, де крім встановлених даних хулігана й обставин події повинні бути матеріали про поведінку особи на момент затримання, а також анкетні дані очевидців події. Вибір тактики затримання залежить від того, чи намагалися злочинці зникнути з місця події або чинити опір. У справах аналізованої категорії вкрай рідко вдається заздалегідь підготувати і старанно спланувати затримання, а тому від оперативного співробітника потрібні знання обстановки й уміння діяти рішуче, щоб забезпечити затримання злочинців. Особлива увага повинна приділятися забезпеченню безпеки осіб, що проводять затримання, оскільки з боку хуліганів не виключено застосування зброї.

Часто, прибувши на місце події, наряд патрульно-постової служби знаходить там лише постраждалого, а хуліган встигає зникнути з місця події. У таких випадках співробітники міліції діють у відповідності з інструкціями про розшук злочинця «по гарячим слідам».

При надходженні повідомлення про вчинення хуліганства в квартирі необхідно бути особливо обережним, тому що в подібних випадках хулігани найчастіше чинять опір. У першу чергу треба з'ясувати обстановку в квартирі, наявність сторонніх осіб, кількість хуліганів, їхній стан, можливе поводження родичів, сусідів. Проводити затримання слід тільки при кількісній перевазі затримуючих⁴.

Обшук при розслідуванні кримінальних справ порушених за фактом хуліганства може бути проведений як за місцем проживання, так і за місцем роботи злочинця. Пошуку і вилученню підлягають: знаряддя злочину, інші предмети, які свідчать про причетність обшукуваної особи до інших злочинів.

Хулігани рідко влаштовують схованки для збереження тих або інших предметів. Зокрема ножі, кастети вони, як правило, зберігають відкрито або ховають у

таких місцях, звідки їх можна легко і швидко дістати (в одязі, у столі). Кийки, ланцюги та інші подібні предмети нерідко зберігаються в сараях, на горищах, у підсобних приміщеннях⁵.

Основними особливостями тактики огляду місця події при вчиненні хуліганства є певний перелік сукупності ознак, які визначають:

1. Спосіб приготування, скоєння та приховування злочину. Ознаки способу злочину, відображення їх в матеріальній обстановці місці скоєння та інших джерелах використовуються для визначення шляхів встановлення злочинця, його співучасників, з'ясування обставин злочину та ін. При розслідуванні кримінальної справи, порушеної за фактом хуліганства, важливим є облік ознак способу приховування злочину (наприклад, при можливому інсценуванні події з метою приховати те, що дійсно відбулося). За об'єктом посягання спосіб хуліганства можна класифікувати на дії: а) спрямовані проти суспільного порядку; б) спрямовані як проти суспільного порядку, так і інших суспільних відносин.

Першу групу становлять дії: а) які грубо порушують спокій громадян, нормальний режим роботи підприємств та установ (нецензурна лайка, погрози, шум, зривання масових заходів); б) які публічно порушують норми моральності (оголення частин тіла, цинічні рухи); в) опоганення публічних місць (цинічні, нецензурні написи); г) які викликають афектні стани та неправдиву тривогу громадян (неправдивий виклик швидкої допомоги, неправдиве повідомлення про смерть близьких і т.п.); д) які грубо порушують загальноприйняті норми гуманного поводження з тваринами (знущання, завдання каліцтва).

До другої групи можуть бути віднесені дії, пов'язані головним чином з посяганням на честь, гідність та недоторканість особи: публічні образи; нанесення побоїв; натравлення собак; обмеження свободи (поміщення в підвал, зв'язування); пошкодження особистого або державного майна (ламання телефонів-автоматів, руйнування огорож, засобів вуличного освітлення і т.п.). Основою хуліганської дії є такі елементи: жест, слово, фізичне насильство.

Жест (міміка) є основою таких способів здійснення хуліганських дій, як цинічні рухи, публічне оголення статевих органів, роздягання догола, зображення нецензурних дій та інше.

Найбільш поширеним способом вчинення хуліганства є слово – нецензурна лайка, погрози, створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів (вигуки, репліки, пісні), порушення нормального режиму роботи підприємства, спокою громадян в квартирах та громадських місцях. Це часто супроводжується жестами, мімікою, фізичним насильством.

Фізичне насильство – основа більшості способів вчинення хуліганства: нанесення побоїв, опір представникам влади, знущання, натравлення собак, насильне зв'язування людини, занурення її в воду, пошкодження майна, глумлення над пам'ятниками та інше.

Класифікація способів вчинення хуліганства на основі перерахованих елементів дає змогу чітко уявити слідову картину місця злочину, прогнозувати джерела ідеальних та матеріальних слідів-відображень.

При вчиненні хуліганства нерідко залишаються матеріальні сліди злочину. Крім того велике значення мають ідеальні сліди, що залишається у свідомості людей. Матеріальні сліди в основному вдається виявити в ході огляду місця події. Найбільш типовими з них є сліди ніг, пошкодження від дії холодної зброї або

предметів, що її замінюють, ушкоджене або знищене майно, плями крові, а також виділення людського організму. Особливості обстановки вчинення хуліганства тісно пов'язані з особистістю правопорушника. Яскравіше за все вона виявляється при груповому хуліганстві. Типова група хуліганів частіше складається з двох-трьох хуліганів, що об'єдналися випадково. В групу, як правило, входять особи чоловічої статі у віці від 16 до 27 років з робітників, студентів або безробітних, що мають середню освіту, у своїй більшості неодружених. У групі є лідер, звичайно раніше засуджений. На момент вчинення хуліганства всі його учасники частіше за все перебувають у нетверезому стані. Група формується на ґрунті спільного проведення дозвілля або проживання її учасників в одому мікрорайоні. Особи, стосовно яких злочинці чинять хуліганські дії (потерпілі), також нерідко провокують своїми діями злочин.

Основні джерела відомостей про вчинене хуліганство – люди та речі. Люди – це свідки-очевидці та потерпілі, в пам'яті яких збереглась подія злочину. Якщо хуліганство вчинене способом жестів і міміки, головне джерело інформації – показання свідків-очевидців та потерпілих. У деяких випадках джерелами можуть бути фотознімки, кінострічки, відеозаписи.

Хуліганство, вчинене словом (промовою), зберігається у вигляді ідеальних слідів у пам'яті свідків, потерпілих. Матеріальними джерелами можуть бути фонограми звукозапису або відеограми. При хуліганстві, вчиненому з застосуванням фізичної сили, крім ідеальних відображень в пам'яті потерпілого та свідків утворюються матеріальні сліди безпосереднього контакту злочинця або знаряддя злочину з об'єктами матеріального світу: сліди рук, ніг, транспортних засобів та ін.

На місці події в цих випадках нерідко залишаються сліди-предмети (палка, камінь), а також сліди-речовини (кров, запах і т.п.). Необхідно намагатися зафіксувати їх (сліди ніг, запах залишаються у всіх випадках хуліганства) та використовувати для встановлення особи, розшуку злочинця, якщо він зник з місця події. Робити це необхідно оперативно, тому що особливістю слідової картини місця вчинення хуліганства є те, що вона швидко змінюється (свідки-очевидці залишають місце події, матеріальні сліди пошкоджуються).

2. Місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину. Місце вчинення злочину в криміналістичній характеристиці відображається різними, зокрема деталізуючими ознаками. Узагальнення слідчої практики показує наявність зв'язків ознак місця злочину зі способом вчинення, даними, які стосуються особи злочинця, місця його проживання, перебування та ін. Конкретна сукупність ознак місця злочину визначається в методиці на основі відповідних узагальнень практики. Обстановка місця скоєння злочину – частина матеріального середовища, яка включає крім ділянки території сукупність різних предметів, поведінки учасників події, психологічні відносини між ними та ін. Криміналістичні ознаки її можуть мати взаємообумовлені зв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики (наприклад, з часом, способом скоєння).

Знаряддя та засоби злочину розглядаються в зв'язку з встановленням способу вчинення злочину, але можуть мати самостійне значення (наприклад, при розшуку знаряддя, його ідентифікації, встановленні його належності конкретній особі).

3. Предмет посягання. Ознаки предмета посягання в криміналістичних характеристиках можуть мати різні зв'язки (наприклад, предмет посягання - способи скоєння (заволодіння майном), шляхи збуту краденого або місця приховання

його, а також дані про особу злочинця).

4. Особа потерпілого. Дані про потерпілого займають важливе місце в криміналістичній характеристиці. Це пояснюється двома обставинами: а) визначеною вибірковістю в діях злочинця, яка показує взаємозв'язок між особливостями особи його та потерпілого (потерпілої); б) наявністю і характером зв'язків та відносин між потерпілим і злочинцем, які впливають на мету, мотив, місце, час, способи скоєння та приховання злочину. Дані про особу потерпілого, його зв'язки та відносини мають значення не тільки при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я, а тому включаються в криміналістичні характеристики й інших злочинів⁶.

5. Щодо особи злочинця, то можна погодитись з думкою В.Ф. Єрмоловича, який пише: «Сведения о личности преступника как элемента криминалистической характеристики составляют все те данные, которые могут служить определению эффективных путей розыска, избличения преступника и других, связанных с этим задач расследования по уголовному делу»⁷.

6. Сліди злочину (в широкому розумінні) та інші джерела доказів про обставини злочину і злочинця в криміналістичній характеристиці охоплюють: а) зміни в речовій обстановці місця події злочину; б) сліди-відображення (сліди рук, ніг, інструментів та ін.); в) предмети – речові докази, зокрема документи, речовини, мікрочастини; г) документи – письмові докази різного виду та призначення; д) осіб, які можуть бути допитаними як свідки.

Особливості дослідження місця події в даній ситуації полягають у тому, що матеріальні сліди-відображення хуліганських дій на початку розслідування є єдиними «німими свідками». Тому знаходження всіх видимих та невидимих слідів, залишених мікрооб'єктів (запах, мікрочастинки твердих та сипучих речовин, волокна тваринного, рослинного і синтетичного походження), які отримали на практиці назву «слідів нашарувань», «слідів металізації», «слідів контакту», – головне завдання огляду. При огляді місця події у таких справах необхідно застосовувати крім фотозйомки відеотехніку і пошукові прилади, що дозволяє якісно провести слідчу дію, сприяє виявленню і фіксації речових доказів, які викривають винних осіб. До протоколу огляду обов'язково додаються фототаблиці та план-схеми.

Для розшуку хуліганів за матеріальними слідами-відображеннями суттєвого значення набуває вміння «читати» сліди, тобто вилучати відображені в них дані, які мають значення для справи. З цією метою проводиться попереднє дослідження або різноманітні види судових експертиз, результати яких дозволяють планувати обшуки, запити для отримання необхідної інформації в криміналістичних об'єктах та інформаційно-довідникових системах.

Отже, особливістю огляду місця події при розслідуванні хуліганства є процесуальні системи відомостей про криміналістично значимі ознаки даного виду злочину, які відображають закономірні зв'язки між ними та служать побудові й перевірки слідчих версій для вирішення основних завдань при розслідуванні кримінальної справи.

Основними особливостями тактики огляду місця події при вчиненні хуліганства є певний перелік сукупності ознак, які визначають: 1) спосіб приготування, скоєння та приховування злочину; 2) місце, час, обстановку, знаряддя та засоби вчинення злочину; 3) предмет посягання; 4) особу потерпілого; 5) особу злочинця; 6) слідову картину злочину.

1. Біленчук П.Д., Гель А.П., Семаков Г.С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. зал. – К.: МАУП, 2007. – С. 43. 2. *Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів*: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 108-109. 3. Крикунов А.Е. Расследование хулиганства: Лекция. – К.: НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. – С. 21. 4. Там же. – С. 17-18. 5. *Криміналістика*: Учебник / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Юрид. Лит., 1986. – С. 494. 6. Котов Д.П. Мотивы преступлений и их доказывание следователем: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Саратов: Саратовск. юрид. инст-т., 1972. – С. 16. 7. Ермолович В.Ф. Криміналістическа характеристика преступлений. – Минск.: Амалфея, 2001. – С. 194.